

**BROADCASTING UNDERSTANDING OF TRT IN THE COMPETITIVE ENVIRONMENT OF
2000s¹****Filiz ERDEMİR GÖZE***Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, İletişim Fakültesi, ferdemir@gazi.edu.tr**Received: 29.04.2017 Accepted: 21.08.2017***ABSTRACT**

Since its establishment, TRT has tried to broadcast according to both principal philosophy of public service broadcasting and the mission laws have given to it. For this reason, TRT educated the society it addressed and while informing them, it strived to entertain them. However, it has always been argued to what extent TRT has been successful in this broadcasting mentality. TRT's elitist broadcasting mentality and protocol news reporting have been at the heart of these debates. When broadcasting setting changed suddenly as a result of the emergence of private broadcasting at the beginning of 1990s, criticisms about TRT's programmes increased. Commercial televisions, which embraced a complete opposite broadcasting mentality of TRT's and used entertainment as the core of every kind of programme, succeeded to attract the viewers. Hence, against the elitist broadcasting mentality of TRT, its competitors' popular programmes attracted viewers. In 2000s, when the competition between commercial televisions and TRT increased gradually, TRT faced a dilemma and resorted to changing its broadcasting mentality. Therefore, during the debates on that TRT's programmes have been monotonous and its news have been biased, the institution, which put public service broadcasting aside, had to compete with commercial televisions. In the light of what has been stated so far, in this study, it is aimed to uncover what kind of broadcasting mentality TRT has since the 2000s until today. Based on the assumption that same programmes of TRT have been criticised in all periods, in the study, it is aimed to reveal how the competition with commercial televisions affected TRT's mentality of broadcasting. In the scope of this aim and assumption, the period since the year 2000 has been considered. In this process, categories have been formed by selecting news in print media that discuss TRT's programmes. TRT's criticised / praised programmes have been analyzed under these categories. After the analysis, it is concluded that some of TRT's programmes and restrictions and supervision it applied to these programmes, and especially its protocol news reporting have been criticised; and it is concluded that its arts and culture programmes, and documentaries have been praised.

Keywords: TRT, competition, broadcasting policy, protocol news reporting.

¹ Bu çalışma 6-8 Nisan 2017'de International Congress Of Eurasian Social Sciences'ta Sözlü Bildiri olarak sunulmuştur.

2000'Lİ YILLARIN REKABET ORTAMINDA TRT'NİN YAYINCILIK ANLAYIŞI

ÖZ

TRT, kuruluşundan bu yana hem kamu hizmeti yayıncılığının temel felsefesine hem de yasaların kendisine yüklediği misyona uygun olarak yayınlarını yapmaya çalışmıştır. Bu nedenle TRT, hitap ettiği toplumu eğitip, onlara haber ve bilgi verirken aynı zamanda eğlendirmeye de uğraşmıştır. Ancak TRT'nin bu yayıncılık anlayışında ne derece başarılı olup olmadığı ise hep tartışılmıştır. Tartışılan konuların başında TRT'nin seçkin yayıncılık anlayışı ile protokol haberciliği gelmektedir. 1990'lı yıllarda ticari televizyonların yayın hayatına başlamaları sonucu yayıncılık ortamı birden değişince TRT'nin programlarına yönelik eleştiriler daha da hız kazanmıştır. TRT'nin tam zıttı bir yayıncılık anlayışını benimseyen ve her türlü programda eğlenceyi başat olarak kullanan ticari televizyonlar, izleyicileri kendilerine çekmeyi başarmışlardır. Dolayısıyla TRT'nin seçkin yayıncılık anlayışına karşı, rakiplerinin popüler programları izleyicileri cezbetmiştir. 2000'li yıllara gelindiğinde ise ticari televizyonlarla arasındaki rekabet daha da artınca bir ikileme karşı karşıya kalan TRT, çareyi yayıncılık stratejisini değiştirmekte bulmuştur. Nitekim programlarının tek düze olduğu ve haberlerde taraflı davranıldığı tartışmaları altında, kamu yayıncılığı felsefesini bir kenara bırakan kurum, ticari rakipleriyle yarışmak durumunda kalmıştır. Bu bilgiler ışığında çalışmada, TRT'nin 2000'li yıllardan günümüze kadarki iletişim ortamında nasıl bir yayıncılık anlayışına sahip olduğunun açığa çıkarılması amaçlanmaktadır. TRT'nin her dönemde aynı programlarının eleştirildiği varsayımından hareketle araştırmada, ticari televizyonlarla rekabetin TRT'nin yayıncılık anlayışına nasıl etki ettiği de ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu amaç ve varsayım çerçevesinde, 2000 yılından bugüne kadarki süreç ele alınmıştır. Bu süreçte yazılı basında TRT'nin programlarını ele alan haberler seçilerek kategoriler oluşturulmuştur. TRT'nin eleştirilen/övuken programları bu kategoriler altında toplanarak analiz edilmiştir. İnceleme sonrasında TRT'nin özellikle protokol haberciliğinin, birtakım programlarının, bu programlarda uyguladığı yasak ve denetimlerinin yazılı basın tarafından sıkça eleştirildiği, kültür-sanat ve belgesel yayınlarının ise övüldüğü sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: TRT, rekabet, yayıncılık politikası, protokol haberciliği.

EXTENDED SUMMARY**Introduction**

With the start of commercial television broadcasting, TRT went into a difficult period in 1990. During this period, TRT's ratings went down, and parallel to this, its advertising revenue decreased. Starting 2000s under different criticisms, TRT's problems increased gradually every year. The aim of the study is to be able to reveal turning points of TRT's competition with commercial televisions during 2000s. In this study, it is also emphasised under which titles this competition was mentioned in print media and what the changes in TRT's broadcasting mentality were. In this scope, by taking philosophy of public service broadcasting into consideration, this study makes criticisms / appraisals to TRT's programs its subject matter.

Method

Transformations which TRT has been through in order to keep up with the commercial environment are revealed by using data collected from print media. In the study, Hürriyet and Milliyet newspapers were chosen and news pieces that were made about TRT's broadcasting throughout 2000s are reviewed. Categories were made by choosing news pieces that were suitable for the study's aim and sample news analysis were made under these categories.

Findings

When the data collected from the new pieces that were about TRT in the newspapers Hürriyet and Milliyet, the following were concluded: throughout 2000s, all kinds of programs of TRT had been followed carefully by almost every segment of society. During this period, news programs, arabesque, religious broadcastings, broadcasting in mother tongue, New Year and Eurovision programs, football matches broadcasts were programs that print media was interested in. The only type of programs of TRT which were never criticised, on the contrary always praised, were documentaries. Thus, there had been big appraisals for TRT in the news and in the articles for broadcasting these kinds of programs which were not broadcasted on commercial televisions. However, contrary to documentaries, criticisms towards TRT's other programs are impossible to notice.

Within this framework, TRT's religious programs, music programs in which arabesque artists took place, and programs which were made in mother tongue were criticised. TRT's protocol broadcasting was mentioned a lot of times in media because together with commercial televisions, news of TRT came to people's attention. Queuing its news not according to the order of importance but according to protocol was the main criticism about this issue.

In the competition of TRT with commercial televisions it is seen that especially some points were emphasised. One thing primarily mentioned in the news was that TRT was far behind its competitors in rating competition and losing its viewers every passing year. However, in some of the news pieces it was stressed that TRT was

especially unrivalled in documentary and culture - art programs field. Yet again, it was often brought up that in this competition TRT was trying to join in this new communications medium. In addition, TRT was in competition with its rivals in 2000s for football match broadcasting and it was supported in this competition. Hence, only when football match broadcasting was the topic that TRT's public service broadcasting was mentioned.

There were a lot of news pieces about censorship and control that TRT applied to series, films, cartoon characters, artists and songs. In these news, it was mentioned that in spite of the fact that TRT claimed that it changed itself, "prohibitive" practices were continuing. Thus, in the news, it was emphasised that the "repressive mindset" image of TRT which had been continuing in public opinion since its establishment, was still going on even in 2000s.

Conclusion and Discussion

When the approach of print media about TRT programs is evaluated in general, it is seen that primarily news programs of TRT are criticised. Like in the previous periods, in 2000s TRT is again faced with being "biased" in its news programs. Likewise, there are a lot of news in media about that TRT news reports are in direction of political power and it takes side with it. Except for TRT news reports, religious programs of TRT are the most mentioned programs in print media news. TRT is sometimes praised and mostly criticised because of its programs with religious content. In these news pieces, it is mentioned and criticised that the number of religious programs of TRT is increasing day by day and in some programs reactionary ideas have been included. Another topic brought forward about TRT's broadcasting in 2000s is the appearance of arabesque singers' on music programs. As it is well known, for many years, TRT did not include any arabesque singers or songs in its music programs on account of the fact that they represent a subculture, and implemented an arabesque prohibition. However, the institution, which changed its broadcasting strategy together with commercial television broadcasting, started to put famous arabesque singers on screen.

In this period, it is seen that programs which TRT is considered to be successful at without exception are documentaries, culture-art programs, education and health programs. In this timeframe, documentaries that TRT broadcasted are all mentioned with praise because these programs which commercial televisions do not broadcast can only be watched on TRT channels. Thus, TRT continues to hold a monopoly in this category and the channel is appreciated. At the beginning of the new millennium, the first things that TRT is criticised for are again prohibitions and controlling. Thus, the prohibitions and controlling of TRT on various programs, people, and songs are on the agenda of the media throughout the 2000s. In the news pieces regarding these throughout the media, it was emphasized that some prohibitions were made with political motives, and despite TRT's claim that it changed, it was stated that TRT's prohibitive practices were continuing.

In its competition with commercial televisions, TRT's football broadcast was especially emphasized. During the 2000s, TRT is in competition; and as a public service broadcaster, it received support from print media even if it

meant financial loss. In the news pieces in general, it was mentioned that TRT was far behind its competitors with its rating and that it was losing its viewers year by year. In response to this, the fact that TRT puts costly productions on screen and sometimes imitating commercial televisions in order to be ahead of its competitors draws notice. Yet again, in this competition, TRT's effort in trying to fit in the new communications medium is seen.

In conclusion, the aforementioned points were discussed in print media, yet neither the problems aroused by the fact that TRT was isolated in the commercial domain was mentioned nor any solutions were proposed. As a result, in this period, TRT was expected to fill the gap that commercial televisions left, and it was expected to broadcast programs that did not have good ratings and hence were not aired.

GİRİŞ

Türkiye iletişim tarihinin dönüm noktalarından biri 1990 yılında yaşanmıştır. Çünkü 1990 yılının Mayıs ayında ortada herhangi bir yasa yokken, Türkiye'nin ilk ticari televizyonu yayın hayatına başlamıştır. Pekman (1996: 1017) yasadışı bir ortamda gerçekleşen bu özelleşme hareketini, özellikle siyasi yönden Avrupa'daki bazı ülkelerin özelleşme hareketine benzetmekte ve Türkiye'yi "Akdeniz ekolu" nün bir mensubu olarak görmektedir. Bu çerçevede yasadışı bir ortamda ticari televizyon yayıncılığına geçilmesinin sadece para kazanma amacıyla açıklanamayacağı, özdeki amacın Türkiye'yi yeni dünya düzeninin gerektirdiği yeniden yapılanmaya hazırlamak olduğu söylenmektedir (Geray, 1997: 36). Buradan hareketle kamu hizmeti yayıncılığı yapan TRT'nin özdeki amacı gerçekleştirilemeyeceği düşünüldüğünden ticari televizyon devreye sokulmuştur. Bu arada ticari televizyonun yayın hayatına başladığı 1990 yılında, gazetelerde TRT hakkında rekor sayılabilecek düzeyde haber yapılmıştır (Dedeoğlu, 1991: 86). Çünkü TRT'nin yeni ortamdan nasıl etkileneceği ve buna karşılık neler yapabileceği merakla izlenmektedir.

Medya alanında büyük bir dönüşümün yaşandığı bu süreçte, ortamdan yararlanmak isteyenler nedeniyle ticari televizyon kanallarının sayısı artmış, medyada çapraz mülkiyet örnekleri çoğalmış, holdingler oluşmuş ve oldukça sınırlı olan reklam pastasını paylaşma kavgası başlamıştır. Bu rekabetin sonucu olarak "meslek ilkelerinin ihlal edilmesi, etik konularda duyarlı davranılmaması, tekelleşme, aşırı rekabet, medya kuruluşlarının devlet ve iş çevreleriyle ilişkileri" (Şahin, 2004: 12) vb. konular etrafında dönen çeşitli tartışmalar yaşanmıştır. Genel itibarıyla Türkiye'de medya alanında yaşanan değişim, dünyadaki egemen eğilimlerle uyumlu olsa da aslında Türkiye'nin tarihsel koşullarının özgünlüğü ve ekonomik gelişimini tamamlayamamış olması nedeniyle farklılıklar bulunmaktadır. Bu özgün koşullar, Türkiye'de değişim sürecindeki kırılma noktalarının diğer ülkelere göre daha sert ve sancılı bir biçimde yaşanmasına yol açmıştır (Kaya, 2009: 233-234).

Ancak değişim sürecindeki sancılara rağmen kamuoyunun, ticari yayıncılığa başından beri verdiği destek de ortadadır. Bu desteğin nedenleri arasında; yıllarca devletin sesini, kültür, ahlâk ve sanat anlayışını halka rağmen tek yönlü yansıtan ve siyasi yapısı gereği hükümetlerin temsilciliğini üstlenen statükocu TRT'ye olan bilinçaltı tepki, 1990'larda iletişim teknolojilerindeki gelişmelerin yasalara karşın sınırları aşma kapasitesindeki artış, iletişim alanına giren holdinglerin satın alma ve birleşmelerle etki alanlarını genişletme çabaları ve bunun için yasaları zorlamaları ve Türk halkı önünde duran dünyadaki örnekler sayılabilir (Tekinalp, 2003: 394). Neticede 1990'lı yıllarla birlikte oldukça yoksul olan bir medya ortamından, çok sayıda radyo ve televizyonun olduğu bir medya ortamına geçilmiştir. Dolayısıyla radyo-televizyon alanından kamu tekelinin kaldırılmasıyla, medya sektöründeki sermayenin kompozisyonu ve mülkiyet ilişkileri değişmiş, büyük sermaye ile medyanın füzyonu tamamlanmıştır. Bu süreçte devlet-medya ilişkilerinin hem hukuksal çerçevesi hem de bağıntısal konumu yeniden ve farklı bir biçimde kurulmuştur (Kaya, 2009: 233).

1990'lara kadar paternalist bir yayın anlayışını sürdüren ve BBC'nin 1950'li yıllarda yaşadığı pazar baskılarına henüz kendini uyarılma deneyimini yaşamayan (Çatalbaş, 2004:82) TRT, ticari televizyon yayıncılığının başlaması ve sonrasında yaygınlaşmasıyla birlikte birçok alanda sıkıntılı bir sürece girmiş ve çok sayıda sorunla

karşı karşıya kalmıştır. Bu süreçte kurum, öncelikle hem siyasiler hem de toplum tarafından desteklenmeyerek tek başına bırakılmıştır. Bu arada rakipleri, yasadışılığın yarattığı uygun ortamdan yararlanarak kurumun reklam gelirlerine ortak olmuşlar ve TRT ciddi anlamda finansman sorunu yaşamaya başlamıştır. Bunların yanı sıra kurum, yıllardır kamu hizmeti yayıncılığı anlayışı çerçevesinde eğitmeye, bilgilendirmeye ve eğlendirmeye çalıştığı izleyicisini bu kanallara kaptırmıştır.

Aslında neo-liberal politikaların Türkiye’de uygulanmasıyla TRT’nin yolu da çizilmişti. Bu yolda TRT’nin tıpkı BBC gibi kamu hizmeti yayıncılığı yapması isteniyor ama diğer taraftan reklam pastasından daha çok pay alması, yani ticari televizyonlar gibi olması bekleniyordu. Bunun için de TRT’nin daha çok izleyiciye ulaşmasının yolları aranıyordu. Kamu hizmeti yayıncılığında amaç; daha çok izleyici, daha çok kâr olamazdı ama TRT’ye bu ekonomik düzen içinde böyle bir yol çizilmişti (Cankaya, 2003:336–338). TRT, ticari televizyonların ilk yıllarında kendini onlardan farklı bir yerde konumlandırırsa da değişen koşullar, kurumun kamu hizmeti yayıncılığının temel felsefesinden ödün vermesi zorunluluğunu ortaya çıkarmıştır. Güvenli bir finansman kaynağından yoksun olan kurumun tek bir çaresi kalmıştır, o da reklam gelirleri için ticari televizyonlarla reyting yarışına girmektir. Çünkü hem siyasilerin hem de kamuoyunun yalnız başına bıraktığı kurumun, meşruiyetini devam ettirebilmesi için toplumun geneline programlarını ulaştırması gerekmektedir. Bu nedenle ticari televizyon yayıncılığına geçildiği ilk yıllarda TRT, açık açık olmasa da yaptığı birtakım uygulamalarla reyting için yarışacağına sinyallerini vermiştir.

1990’lı yılların ilk başlarında TRT, rekabet adına daha önceki yıllarda programlarında uyguladığı birtakım yasakları kaldırmaya başlamıştır. Örneğin ticari televizyonlarla rekabet için yılbaşı programları hazırlanmış, güzellik yarışması yayınlanmıştır. Bu yayınların yanı sıra reklam pastasındaki payı iyice düşen kurumun izlenebilirlik oranını yükseltmek amacıyla 1991 yılının yaz aylarından itibaren bütçesi milyarları aşan birkaç dizinin çekimi için yönetim kurulundan onay çıkartılmıştır. 1992 yılının Ocak ayından itibaren TRT’nin birinci ve ikinci kanallarının yayın süresi artırılmıştır. Rakip kanal Star 1’in 24 saat yayın yapmasına karşılık TV 1 sabah saat 08.00’de açılıp gece 03.00’e kadar sürerken, TV 2 de sabah 10.00’de açılıp 02.00 civarında kapanmaya başlamıştır (Serim, 2007: 162-165).

2000’li yıllara geldiğimizde eleştiri başlıklarından biri olarak karşımıza, TRT’nin ticari televizyonlarla rekabet edebilmek için yayıncılık politikasından vermek zorunda kaldığı ödümler çıkmaktadır. Çünkü bu dönemle birlikte TRT, benzerleri ticari televizyonlarda yayınlanan dizileri çekirmiş, bu dizileri kendi geniş imkanları varken piyasa yönetmenlerine ve yapımcılara büyük paralar karşılığı yaptırmış, kültür ağırlıklı dizilere ise reyting getirmediği için fazla önem vermemiştir. Yine bu yıllarda TRT, reyting uğruna futbol maçlarını ve futbol programlarını sıklıkla ekranına getirmiştir. Söz konusu dönemde basında TRT hakkında yapılan haberlerin çoğunu, kurumun yayıncılık politikası ve yayınladığı çeşitli türdeki programlar oluşturmaktadır. Genel olarak Türk basınının haberleri çerçevesinde TRT’nin yayınları değerlendirildiğinde, en başta TRT haber bültenlerinin eleştirildiği görülmektedir. Haber bültenlerinin yanı sıra TRT’nin çok sert eleştirildiği çeşitli yayınları ve övüldüğü nadir programları da mevcuttur.

Bu bilgilerden hareketle çalışmada 2000’li yıllarla birlikte TRT’nin ticari televizyonlarla rekabetindeki dönüm noktaları ortaya konulmaya çalışılacaktır. Araştırmada ayrıca rekabetin yazılı basında hangi başlıklar altında ele alındığı ve TRT’nin programcılık anlayışındaki değişiklikler üzerinde durulacaktır. Bu çerçevede kamu hizmeti yayıncılığı felsefesi göz önünde bulundurularak TRT’nin programlarına yönelik olarak yapılan eleştiriler ya da övgüler çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Araştırma kapsamında Hürriyet ve Milliyet gazeteleri seçilmiş ve 2000’li yıllar boyunca bu gazetelerde TRT’nin yayıncılığı ile ilgili olarak yapılan haberler taranmıştır. Çalışmanın amacına uygun haberler seçilerek çeşitli kategoriler oluşturulmuş ve bu kategoriler altında haber analizleri gerçekleştirilmiştir.

YAZILI BASININ TRT PROGRAMLARINA YAKLAŞIMI

2000’li yıllarda yazılı basında TRT hakkında çıkan haberlere bakıldığında özellikle birkaç başlık dikkati çekmektedir. Bu süreçte TRT’nin haberleri, arabesk, dini, anadilde yayınları, yılbaşı ve Eurovision programları, futbol maç yayınları yazılı basının ilgi gösterdiği başlıklardandır. İlk olarak TRT’nin yaptığı protokol haberciliği, basında çok sayıda habere konu edilmiştir. Çünkü ticari televizyonlarla birlikte, TRT’nin haberleri daha göze batar hale gelmiştir. TRT’nin haberleri önem sırasına göre değil de protokole göre sıralaması bu konudaki eleştirilerin başında gelmektedir. Bu nedenle TRT haberleri hep siyasi iktidarla bağlantılı olarak ele alınmış ve TRT özellikle muhalefet partilerinin “yanlılık” suçlamalarına maruz kalmıştır. Muhalefetin yanı sıra Türkiye’nin diğer siyasi kişilikleri, kendilerine ayrılan haber sürelerinin azlığını gerekçe göstererek TRT’yi eleştirmişlerdir. Örneğin “TRT’nin sabah ziyaretçileri” başlığı ile verilen haberde, “...Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer’in, vergi yasasını veto etmesine ilişkin haberin TRT’de kısa yayınlanmasına gösterdiği sert tepki, AKP hükümetiyle de arası açık olan TRT Genel Müdürü Yücel Yener’i istifanın eşliğine getirdi...” denilmektedir².

Bu yönde başka bir haber de “CHP’den TRT’ye mektup” başlığı ile verilmiştir. Haberde, CHP Genel Başkan Yardımcısı Eşref Erdem’in açıklamalarına yer verilmektedir. Buna göre ana muhalefet partisi CHP, 30 günlük süre zarfında TRT 2 ana haber bültenlerinde 25 gün yok sayılmış ve AKP’ye 43, CHP’ye 8 dakika yer verilmiştir. Haberin devamında “Yanlı ve keyfi yayıncılığın hesabının sorulacağını belirten Erdem, ana muhalefet partisi CHP’nin, iktidar partisi AKP’nin beşte biri oranında, TBMM’de yer alan, grubu bulunan, temsil edilen siyasi partilerin tamamının ise haber kanalı olarak da adlandırılan TRT-2’nin ana haber bülteninde, iktidar partisinin yarısı kadar yer aldığı iddia etti...” denilmektedir³. Bu haberde de somutlaştığı üzere, siyasi partiler TRT ana haber bültenlerinde kendileri ile ilgili yapılan haberlerin sürelerini hesaplayarak ve bu hesaplanan sürelerle kendilerine haber bültenlerinde az yer verildiğini savunarak kamuoyuna, TRT’nin “tarafli” davrandığını kanıtlamaya çalışmaktadırlar. Bu çerçevede özellikle muhalefet partileri, TRT haber bültenlerinin siyasi iktidarın propaganda aracı olduğu eleştirisini getirmişlerdir.

Bütün bu eleştirilere rağmen, TRT’nin haber konusunda en güvenilir kanal olduğu da çeşitli zamanlarda vurgulanmıştır. Örneğin “Halkın gönlünde yatan TV kanalları” başlığı ile verilen haberde, Ankara Sosyal

² Hürriyet, 2 Şubat 2003.

³ Hürriyet, 28 Şubat 2007.

Araştırmalar Merkezi'nin Türk toplumunun, genel olarak medya, özel olarak görsel medyayla ilgili kanaat, tutum ve davranışlarını konu alan çalışmasının çok çarpıcı sonuçları ortaya çıkardığı ve televizyon kanallarının haberlerine güven konusunda ilk sırayı TRT'nin aldığı ifade edilmektedir. Kısacası araştırmanın ortaya koyduğu şekilde, ticari televizyonların güven konusunda TRT'nin gerisinde kaldıkları görülmektedir. Ancak TRT haberlerini olumlayan bu birkaç haberin yanı sıra, daha çok eleştiren haberlerin varlığı dikkati çekmektedir.

İncelenen dönemde TRT'nin en çok haberi yapılan yayınlarından biri de Eurovision Şarkı Yarışmasıdır ve bu yarışmanın süreci ayrıntılarıyla birlikte sürekli gazete sayfalarında yer almıştır. Bu haberlerin içeriğine bakıldığında TRT, zaman zaman gerçekleştirdiği yayınlardan dolayı övülmüş ama çoğunlukla Eurovision Şarkı Yarışması'na göndermek üzere seçtiği sanatçı ve şarkıları yüzünden eleştirilmiştir. Örneğin 2003 yılının Mayıs ayında Letonya'da gerçekleştirilen Eurovision Şarkı Yarışması'nda Türkiye birinci olmuş ve dolayısıyla 2004 yılında bu yarışmaya ev sahipliği yapmıştır. Yarışma süresince ve yarışma gecesi TRT'nin gerçekleştirdiği organizasyon, basın tarafından başarılı bulunarak övülmüştür. Haberlerde, özellikle bu yayınla Türkiye'nin bulunmaz bir fırsatla tanıtımını gerçekleştirdiği ve TRT'nin elde ettiği reklam geliri üzerinde durulmuştur. Örneğin *"Eurovision'la prime time Türkiye, 2.2 milyar dolar"* başlığı ile verilen haberde *"...Bu gece finali gerçekleştirecek Eurovision Şarkı Yarışması'yla 40 ülke televizyonların ana izlenme saatinde (prime time) Türkiye'yi izleyecek. Avrupa TV'lerinde 1 saniyelik reklamın 3 bin 500 dolar olduğu dikkate alınır, 3 saatlik yayın Türkiye için 2.2 milyar dolarlık reklam anlamına gelecek... Bu da 60 milyon dolarlık Türkiye'nin 2004 yılı tanıtım bütçesinin oldukça üstünde seyrediyor..."* denilmektedir⁴. *"Bravo Türkiye bravo TRT"* manşeti atılan başka bir haberde ise *"...Türkiye ilk kez ev sahipliği yaptığı dev organizasyondan alınırın akıyla çıktı. Eurovision yarışmasını naklen izleyen 41 ülkeden, Türkiye ve yayıncı TRT'ye tam puan..."* ifadelerine yer verilmektedir⁵.

Türkiye'nin yarışmayı İngilizce bir şarkıyla kazanması ve sonraki yıllarda TRT'nin Eurovision'a göndermek için İngilizce şarkıları zaman zaman seçmesi, bu konu ile ilgili tartışmaları gündeme taşımıştır. Nitekim uzun bir süre basında seçilen şarkıcıların İngilizce mi yoksa Türkçe bir şarkıyla mı yarışmaya katılacakları tartışılmıştır⁶. Basında yer alan haberlere baktığımızda, kamuoyunun yarışmaya Türkçe şarkıyla katılmayı desteklediği görülmektedir. İngilizce şarkıyla katılmaya ise başta TDK olmak üzere bazı kurum ve kuruluşlar karşı çıkmaktadır. Örneğin *"TDK'dan Doğulu'ya Tepki"* başlığı ile verilen haberin içeriğinde, TDK Başkanının Türkçe şarkı söylemeyi "eski kafalılık" olarak değerlendiren Kenan Doğulu'ya verdiği tepki aktarılmaktadır⁷. İncelenen dönem boyunca Eurovision ile ilgili bu ve benzeri örnekler çok sık rastlanılmıştır.

TRT'nin basına en çok konu olan programları arasında, dini yayınlar da önemli bir yer tutmaktadır. Bu dönemde TRT'nin dini yayınları basın tarafından bazen övgüyle karşılanmış ama çoğunlukla eleştirilmiştir. Daha çok TRT'nin Ramazan ayında özel, çeşitli ve canlı programlar gerçekleştirmesi basın tarafından övülmekte, Ramazan programlarıyla diğer ticari televizyonlara fark attığından bahsedilmekte ve izleyicilerin bu programları

⁴ Hürriyet, 15 Mayıs 2004

⁵ Hürriyet, 16 Mayıs 2004.

⁶ "Eurovision şarkısı Türkçe söylenecek", Milliyet, 18 Aralık 2007.

⁷ Milliyet, 27 Aralık 2006.

beğendiklerinin altı çizilmektedir. Ancak olumlu yöndeki haberlerin yanı sıra bu yayınlarla ilgili çok sayıda olumsuz haber de göze çarpmaktadır. Örneğin *"Başbakan'a 'TRT'de şeriat' sorusu"* başlığı ile verilen haberde, TRT'de yayınlanan "Düşünce İklimi" adlı programda "şeriat propagandası" yapıldığı gerekçesiyle bir milletvekilinin başbakanın yanıtlanması için TBMM Başkanlığı'na verdiği soru önergesi ele alınmıştır⁸. Aynı konu hakkında başka bir haber *"Şeriat övgüsü yargıda"* başlığı ile okuyucuya duyurulmuştur. Haberde, söz konusu programda yayın esasları ve ilkelerinin ihlal edildiği iddiasıyla suç duyurusunda bulunulduğu söylenmektedir⁹.

Bu çerçevede yapılan ve *"TRT'de dini yayın patlaması"* başlığı ile verilen haberde, *"...Şenol Demiröz'ün genel müdürlük dönemi olan 12 Ocak 2004'e kadar 2 dini programa yer veren TRT'de, 2 yılda dini yayın sayısının 3 katına çıkması dikkatleri çekti. Demiröz ve sonrasında genel müdürlüğe vekâleten bakan Ali Güney ile birlikte 6 dini yayın içerikli program yayına girdi..."* denilmektedir. Bu programların isimlerinin sıralandığı haberde ayrıca Haber-Sen'in görüşlerine yer verilmektedir. Haber-Sen Genel Sekreteri'ne göre, TRT'de dini içerikli programların sunucuları ve konukları için özel bir ücret tarifesine uygulanmaktadır¹⁰. Yine başka bir haber *"Demokratik TRT Platformu: İrtica TRT ekranında"* başlığını taşımaktadır. Bu haberde irticai görüşlere sahip bir kişinin TRT'nin iftar programına katılması eleştirilmektedir¹¹.

TRT merkezli tartışmalarda arabesk sanatçılarının yer aldığı müzik programları da önemli bir yer teşkil etmektedir. TRT, yıllarca ekranlarında arabesk yasağı uygulamıştır ve arabesk sanatçılara ekranlarını kapatmıştır. Ancak ticari televizyonların yaygınlaşması sonrasında bu kuralları kaldırmaya başlamıştır. Böylece yıllarca TRT ekranından yasaklı olan arabesk sanatçıları, TRT'ye çıkmışlar ve bu da tartışmalara neden olmuştur. Örneğin *"Arabesk kavgası yine alevlendi"* başlıklı haberde, Devlet Bakanı Yılmaz Karakoyunlu'nun, Orhan Gencebay'ın konuk edildiği TRT-1'deki "Bir Başka Gece" programı için soruşturma başlattığı yazılmıştır. Haberin içeriğinde *"Akşam Sefası"* adlı programın da bu yasak çerçevesinde yayından kaldırıldığı ifade edilmektedir¹². Bu tartışma uzun bir süre basının gündemindeki yerini korumuştur.

TRT ekranlarına arabesk sanatçılarının çıkmasıyla başlayan tartışma sürecinde dikkati çeken ve *"Arabesk kargaşası"* başlığı ile verilen bir haberde *"...Orhan Gencebay'ın TRT'de yayınlanan 'Bir Başka Gece' adlı müzik eğlence programına çıkmasından sonra, program hakkında tahkikat açtıran TRT'den Sorumlu Devlet Bakanı Yılmaz Karakoyunlu'nun bu sert tutumu, 'Bir Başka Gece' ekibini de kara kara düşündürmeye başladı..."* denilmekte ve haberin devamında TRT'nin arabesk müziğin ünlü isimleriyle anlaştığı ancak neler olacağını kestiremedikleri için gergin bir şekilde bekledikleri ifade edilmektedir¹³.

Nitekim bu arabesk tartışması bir devlet bakanı ile TRT genel müdürünü karşı karşıya getirmiş ve bu da basına *"Karakoyunlu, Yener'i korkaklıkla suçladı"* manşetiyle yansımıştır. Haberde *"...TRT'den sorumlu Devlet Bakanı"*

⁸ Hürriyet, 31 Ekim 2005.

⁹ Hürriyet, 18 Kasım 2005.

¹⁰ Hürriyet, 22 Nisan 2006.

¹¹ Hürriyet, 6 Ekim 2006.

¹² Hürriyet, 28 Nisan 2002.

¹³ Hürriyet, 30 Nisan 2002.

Yılmaz Karakoyunlu, besteleri çalınmadığı için TRT'deki "Akşam Sefası" programını yayından kaldırttığı yolundaki iddiaları dün reddederken TRT Genel Müdürü Yücel Yener'e "gerçekleri bildiği halde suskun kaldığı" eleştirisini yöneltti. Karakoyunlu, Yener'in arabeskçilerden korktuğu için sustuğunu söyledi... denilmektedir. Haberin devamında, Karakoyunlu'nun bu konudaki açıklamalarına yer verilmekte ve haber TRT Genel Müdürü Yücel Yener'in "Sayın Bakanın bize Orhan Gencebay programa çıkmasını diye bir talimatı olmadı. Biz kendisinin arabeske karşı olduğunu biliyoruz. Ama TRT'de yaklaşık 30 yıldır eğlence programlarında arabeskin kaliteli olanlarına yer verilir. TRT Kanununda arabesk müziğin yayınlanmamasına ilişkin herhangi bir madde yoktur" sözleriyle bitirilmektedir¹⁴.

2000'li yılların hemen başında TRT eksenli olarak tartışılan konulardan biri de anadilde yayın ile ilgilidir. Uzun bir süre, böyle bir yayın başlayacak olursa TRT'nin bu yayınları nasıl gerçekleştireceği tartışılmıştır. Örneğin "TRT Kürtçe'ye hazır", "TRT'den önce Boşnakça yayın", "TRT 3'te Arapça ilk yayın yapıldı" vs. şeklinde çok sayıda haber göze çarpmaktadır. Haberlerin içeriğinde genel olarak, anadilde yayın kapsamında yapılan programların akış planları verilmektedir¹⁵. Bu tip haberlerin yanı sıra, TRT'nin çeşitli dil ve lehçelerde yaptığı yayınların anlaşılacağı yönündeki haberler de yoğunlukla olarak görülmektedir.

Örneğin "Harranlılar beğendi Mardinliler anlamadı" başlığı ile verilen haberde "...TRT'nin geleneksel dil ve lehçelerdeki yayınları kapsamındaki Arapça yayını, bu dilin yaygın olarak kullanıldığı Şanlıurfa'nın Harran İlçesi'nde beğenilirken, Mardinliler kendi dillerini anlama güçlüğü çekti" denilmektedir¹⁶. Yine bu yöndeki diğer bir haber "Çerkezce alkışlarla" başlığı ile verilmiştir. Haberde, TRT'nin yayınının, Düzce'deki Çerkezler tarafından coşku ve alkışlarla izlendiği ve Çerkezce yayınının yaşlı Çerkezler tarafından kolayca anlaşılmasına rağmen, genç neslin yayınları anlamakta zorlandığını ifade edilmektedir¹⁷.

TRT'nin gerçekleştirdiği bu yayınlara yönelik siyasilerin tepkisinin verildiği haber "Müsamere havasında" başlığını taşımaktadır. Haberde "...CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, TRT'de iki gündür yapılan yerel dillerdeki yayını 'müsamere'ye benzetti. Baykal, konunun gerçek bir inanç veya ihtiyaçtan değil, göstermelik bir yaklaşımdan kaynaklandığının anlaşıldığını, bundan dolayı da olayın tüm saygınlığı ve ciddiyetini yitirdiğini söyledi" denilmektedir¹⁸. "AB bu numarayı yutmaz" başlığı ile verilen haberde, "TRT'nin AB reformları kapsamında başlattığı farklı dillerde yayın yasak savmaya döndü. Çünkü Arapça yayın Boşnakça haber ve belgesellerin tümüyle tekrarı oldu" şeklindeki sözler kullanılmaktadır. Ayrıca haberde, hem siyasilerden hem de çeşitli kurumlardan gelen eleştiriler aktarılmaktadır¹⁹. Haberlerden görüldüğü gibi, TRT'nin farklı dil ve lehçelerde yaptığı yayının, hedef kitle tarafından çoğunlukla anlaşılacağı vurgulanmaktadır.

¹⁴ Hürriyet, 2 Mayıs 2002.

¹⁵ Hürriyet, 2 Aralık 2000; Hürriyet, 5 Haziran 2004; Hürriyet, 8 Haziran 2004.

¹⁶ Hürriyet, 9 Haziran 2004.

¹⁷ Hürriyet, 11 Haziran 2004.

¹⁸ Hürriyet, 9 Haziran 2004.

¹⁹ Milliyet, 9 Haziran 2004.

TRT'nin yayıncılığı konusunda üzerinde durulması gereken bir diğer önemli nokta da, TRT'nin yayınları sırasında yaşadığı aksaklıklardır. Ticari televizyonların yaptıkları hatalar gazetelerde yer almazken, TRT yayınlarında yaşanan teknik aksaklıklar ya da diğer yayıncılık hataları dikkatlice izlenerek gazete sayfalarına taşınmıştır. Örneğin *"Konuşulan film yerine başkası TV'de gösterildi"* başlığı ile verilen haberde, TRT'nin önceden hem yazılı basında hem de TRT 2'nin anonslarında yayınlayacağını duyurduğu filmi değil de başka bir filmi yayınlaması ve bundan program sunucularının dahi haberinin olmaması eleştirilmektedir. Haberin içeriğine baktığımızda, seyircilerin olaya tepkisi aktarılmakta ve TRT'nin ciddi yayıncılık yapmadığı vurgulanmaktadır²⁰.

"TRT yüzünden fırsat kaçırdık" başlığı ile verilen bir diğer haberde *"...Diyanet İşleri Başkanı Prof. Ali Bardakoğlu, Hac görevi için geldiği Suudi Arabistan'da gazetecilere verdiği yemekte, Papa ziyaretinde TRT'nin yayın hatası nedeniyle tarihi bir fırsatın kaçtığını söyledi. Papa'nın "İlahi dinler barış dinidir. Dinlerin özünde akıl ve mantık vardır" sözlerinin TRT mikrofonu uzakta olduğu için dünyaya duyurulamamasını talihsizlik olarak niteleyen Bardakoğlu, "Papa'nın ağızından çıkan bu sözleri bağıra bağıra bütün dünyaya aktarmalıydık" dedi"* ifadelerine yer verilmekte ve TRT'nin büyük bir yayıncılık hatası yaptığı belirtilmektedir²¹. Nitekim bu konu ile bağlantılı olarak *"TRT'nin Papa canlı yayınına soruşturma"* başlığı ile verilen bir başka haber dikkati çekmektedir. Haberde, Papa 16. Benedikt'in Türkiye ziyaretinin canlı yayını sırasında yaşanan sorunlarla ilgili TRT'ye soruşturma açıldığı yazılmaktadır²².

2000'li yıllarda TRT'nin rakipleri karşısında bir adım öne çıkmasını sağlayan ve basın tarafından olumlu ifadeler kullanılarak haberleştirilen program türü olarak karşımıza belgesel yapımlar çıkmaktadır. Ticari televizyonların tecimsel kaygılar nedeniyle bu türe ilgi göstermemeleri ve TRT'nin belgesel yapımları yayınlaması TRT'nin farkı olarak ortaya konulmaktadır. Örneğin *"Kore Savaşı belgeseli"* başlıklı haberde *"...Kore Savaşı, 50'nci yıldönümünde belgesel oldu. "Kutup Yıldızı" adlı program 25 Haziran saat 19.25'te TRT 2'de ekrana gelecek. Dünyada ilk kez bir Türk Televizyonu tarafından yayınlanacak görüntüler için Güney Kore'ye giden ekip, belgeselde yüzlerce şehit verilen savaştan sağ kurtulan ve halen hayatta olan çok az sayıdaki gaziyle röportajlara da yer veriyor"* denilmektedir²³. *"Belgesel Çok İzleyen Yok"* başlıklı haberde ise TRT'nin en çok belgesel yayınlayan yayıncı olduğu söylenmekte ama bu belgesellerin izlenme oranlarının düşüklüğüne de vurgu yapılmaktadır²⁴.

Programlar konusunda üzerinde durulması gereken önemli bir husus da TRT'nin, yine ticari televizyonların ilgi göstermediği alanlarda yayınladığı kültür-sanat, belgesel, sağlık, çocuk vs. programlarının basın tarafından takdir edilmesidir. Nitekim TRT'nin bu programlarla, bazı derneklerin çeşitli alanlarda verdiği ödülleri kazandığı görülmektedir. *"İyi ki TRT var"* başlıklı yazıda Talat Halman, ticari televizyonlar ne yaparsa yapsın TRT'nin

²⁰ Hürriyet, 7 Mart 2005.

²¹ Hürriyet, 26 Aralık 2006.

²² Hürriyet, 1 Şubat 2007.

²³ Hürriyet, 21 Haziran 2000.

²⁴ Milliyet, 12 Kasım 2005

kültüre ve eğitime yönelmesi gerektiğinin altını çizmektedir²⁵. “Türküler TRT’den sorulur” başlıklı haberde TRT’nin yeni yayın döneminde bir halk müziği programını daha ekrana taşıyacağı söylenmektedir²⁶.

TRT’nin yayınları genel olarak değerlendirildiğinde, incelenen örnek haberlerin de ortaya çıkardığı gibi, TRT’nin her türdeki programı toplumun her kesimi tarafından dikkatlice izlenmektedir. TRT’nin programları içerisinde hiç eleştirilmeyen aksine her zaman takdir toplayan tek tür belgesel yapımlar olmuştur. Nitekim haberlerde ve köşe yazılarında, ticari televizyonlarda yer almayan bu program türünü yayınlayan TRT’ye büyük bir övgü söz konusudur. Ancak belgesel yapımların aksine, TRT’nin diğer yayınlarına yönelik genellikle eleştiriler dikkati çekmektedir. Bu çerçevede TRT’nin dini yayınları, arabesk sanatçıların yer aldığı müzik programları ve anadilde gerçekleştirdiği yayınlar çeşitli yönlerden eleştirilmiştir.

Ticari Televizyonlarla Rekabet

Ticari televizyonlar öncesi TRT, yayıncılık politikasını tıpkı BBC gibi seçkin bir anlayış ile oluşturmakta ve seyircinin isteklerini geri planda tutmakta idi. Ancak ticari televizyonların yayına başlamaları ve TRT’nin de bu yayıncılarla rekabete zorlanması sonucu, kurum stratejisini değiştirmek durumunda kalmıştır. Çünkü “halk bunu istiyor” diyerek çok sayıda değişik türlerde popüler programlar yayınlayan ticari televizyonlar, TRT izleyicilerini kendilerine çekmeyi başarmışlardır. Dolayısıyla TRT de yeni arayışlara girmiş ve 2000’li yılların rekabet ortamında TRT’nin ticari yayıncılık ortamına eklenme çabalarının arttığına tanık olunmuştur. Nitekim bu dönemin ilgi çekici özelliğini, TRT’nin reklam gelirleri ve reyting için rekabet edeceğinin genel müdürler tarafından açık açık dile getirilmesi oluşturmaktadır. TRT, söz konusu dönemde reytinglerini yükseltebilme adına rakipleriyle hızlı bir yarışın içindedir ve bu durum da gazete sayfalarına yansımıştır. Örneğin “TRT sabrediyor” başlıklı haberde, 2000 yılında yerli dizilerle atak yapan TRT’nin istediği noktaya henüz gelemediğinden ama bazı dizilerin TRT’nin reytingini iki kat arttırdığından bahsedilmektedir. Haberin devamında ise TRT yöneticisinin bazı dizilerin önceki yıllara göre iki kat yüksek reyting getirmesine rağmen hedeflenenin bu olmadığını söylemesi yer almaktadır²⁷. “TRT’nin kuzu 15 trilyon” başlıklı haberde ise TRT’nin, yeni yıla iddialı bir sanatçı kadrosu ve her yıl olduğu gibi Milli Piyango’nun gücü ile girdiği yazılmıştır²⁸. “TRT’voley” haberiyle de “Devlet televizyonu TRT de magazin programı yayınlamaya hazırlanıyor. Özel kanallarda bolca yer alan magazin programlarına bir yenisini ekleniyor. Ama bu kez durum farklı, çünkü “Spot Magazin” adlı program devlet televizyonu TRT için hazırlanıyor” denilerek TRT’nin magazin programı yayınlanması ilginç bulunmaktadır²⁹.

Ticari televizyonların ilk yıllarında olduğu gibi, bu dönemde de naklen maç yayınları ve bu yayınların hakkını alabilmek için televizyonlar arasındaki rekabet³⁰, gazete sayfalarında çok sık işlenen konuların başında

²⁵ Milliyet, 6 Ağustos 2000.

²⁶ Milliyet, 2 Ekim 2003.

²⁷ Milliyet, 21 Kasım 2000.

²⁸ Milliyet, 31 Aralık 2004.

²⁹ Milliyet, 6 Şubat 2002.

³⁰ Mutlu (1999: 65 – 66), TRT’nin ilk ticari televizyon kanalı olan Star 1’in yayına başlamasına ve elindeki elemanlarını transfer etmesine aldırmadığını, futbol maçlarının naklen yayın hakkını bu kanala kaptırmasına ve giderek azalan reklam

gelmektedir. Bu noktada ilginç bir ayrıntı, gazetelerdeki köşe yazılarında 1. lig maçlarını TRT'nin yayınlaması gerektiği görüşünün hakim olmasıdır. Örneğin bu yazarlardan Cüneyt Ülsever, "Lig maçlarını TRT yayınlasın" başlığı ile kaleme aldığı yazısına "Bence Türkiye 1. Lig maçlarını TRT yayınlamalıdır" diyerek başlamış ve gerekçelerini ise, "... Maç yayınlarında; a) hem kendisi büyük kârlar temin ederek, b) hem reklam vereni en ucuz yöntem ile hedef kitlesine ulaştırarak, c) hem de maç meraklılarına bedava ve en geniş alanda naklen yayın hizmeti sunarak, kamusal faydayı azamiye çıkarabilecek tek kurum TRT'dir" diyerek sıralamıştır³¹. Yine başka bir yazar Mümtaz Soysal da, "Naklen faul" başlığını attığı yazısında, futbol maçlarının şifresiz yayınlanması gerektiğini, çünkü bunun bir kamu hizmeti olduğunu ve bu işi de TRT'nin yapabileceğini ifade etmektedir³².

Söz konusu köşe yazılarındaki görüşlerden ve gazete haberlerinden hareketle, 2000'li yıllarda özellikle milli maç söz konusu olduğunda, hemen akla TRT'nin geldiği söylenebilir. Örneğin "Televizyonlara büyük tepki" başlığı ile verilen haberde, Norveç-Türkiye maçını hiçbir kanalın yayınlamadığı ve futbolseverlerin bu nedenle tepki göstererek "TRT bu maçı yayınlamalıydı" yönündeki sitemleri verilmektedir³³. Kısacası milli maçların ve uluslararası kupa maçlarının TRT'den yayınlanması gerektiği görüşü hakimdir.

Futbol maçları ile ilgili "TRT 2002 yayın haklarını alacak mı", "Naklen yayında son aşama" başlıklı haberlerde, 2002 Dünya Kupası finallerinin naklen yayını anlaşması üzerinde durulmaktadır. "Naklen yayında son aşama" başlığı ile verilen haberde, TRT Genel Müdürü Yücel Yener'in, Alman Prizma Şirketi ile 2002 finalleri için anlaşmak üzere oldukları yönündeki açıklaması yer almaktadır. Haberde "...Yener, yayıncı kuruluşun İstanbul merkezli tüm Türk özel televizyonlarına da teklif götürdüğünü, ancak talip bulamadığını ifade etti. Yener, "Biz, TRT olarak kamu görevi yapmanın sorumluluğuyla bu yayınları almak ve Türk halkına 47 yıl sonra yaşadığı mutluluğun sürmesini sağlamak düşüncesiyle yola çıktık. Bu parayı sadece TRT olarak biz verir, Türkiye'deki yayın hakkını alırız. Sanıyorum, 2002 Dünya Kupası finalleri ile ilgili yayın sözleşmesi, önümüzdeki hafta içinde imzalanır" diye konuştu" denilmektedir³⁴. Bu haberden görüldüğü gibi Yener, ticari televizyonların ilgi göstermediği bir olaya, kendilerinin kamu hizmeti yayıncılığı çerçevesinde yaklaştıklarını vurgulamakta ve TRT'nin ticari televizyonlardan farkını bu şekilde ortaya koymaktadır.

Bu konu ile ilgili "Dünya Kupası maçları TRT'de" başlıklı haberde, TRT'nin 2002 Dünya Kupası maçlarının Türkiye'deki televizyon yayın haklarını aldığı yazılmaktadır³⁵. "TRT zarar edecek" başlığı ile verilen haberde, TRT'nin Haziran ayında yapılacak Dünya Kupası'nın yayın haklarını alması ve bu olayın TRT'ye maliyetinin yaklaşık 10 milyon dolar olacağı ifade edilmektedir. Haberin içeriğinde de TRT Yönetim Kurulu Başkanı ve Genel Müdürü Yücel Yener'in Türkiye'nin 48 yıl sonra katıldığı ilk dünya kupasındaki maçları yayınlamakla zarar

gelirlerine ise aynı aldırmaçlığı göstermediğini söylemektedir. Dolayısıyla ticari televizyonlarla rekabette futbol maçlarının yayınları, 1990'lı yıllarda olduğu gibi 2000'li yıllarda da TRT açısından oldukça önemli bir konudur.

³¹ Hürriyet, 25 Ocak 2001.

³² Hürriyet, 30 Ocak 2001.

³³ Hürriyet, 16 Ağustos 2001.

³⁴ Hürriyet, 20 Ekim 2001; Hürriyet, 6 Aralık 2001.

³⁵ Hürriyet, 4 Nisan 2002.

edeceklerini, buna rağmen kamu hizmeti gereği TRT'nin bu yayını gerçekleştirmek için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacaklarını söylemesi yer almaktadır³⁶.

“TRT, Dünya Kupası'nda reyting rekoru kırdı” başlıklı haberde *“... Dünya Kupası karşılaşmalarında bütün Türkiye'nin nefesini tutarak izlediği Türkiye-Brezilya yarı final maçı, TRT'ye Türk televizyonculuk tarihinin "en yüksek izlenme oranı"nı getirdi. Maç sırasında, izleyicilerin yüzde 82.20'si TRT ekranı karşısındaydı... Öte yandan, Türkiye maçlarının reklam ücretlerinin diğer maçlardan yüksek tutulduğu uygulama sonucu TRT, her Türkiye maçında yaklaşık 750-800 bin dolarlık gelir sağladı...”* şeklindeki bilgilere yer verilmiştir³⁷. Araştırmada bu haber dışında TRT'nin reyting rekoru kırdığını ifade eden başka bir habere rastlanılmamıştır.

Bu kategori altında incelenen haberler genel olarak değerlendirildiğinde, TRT'nin ticari televizyonlarla olan rekabetinde özellikle birkaç başlık üzerinde durulduğu görülmektedir. Haberlerde öncelikle vurgulanan, TRT'nin reyting yarışında rakiplerinin oldukça gerisinde kaldığı ve izleyicisini her geçen yıl kaybettiğidir. Ancak bazı haberlerde TRT'nin özellikle belgesel ve kültür-sanat programları alanında rakipsiz olduğunun da altı çizilmektedir. Yine TRT'nin bu rekabette, yeni iletişim ortamına eklemlenme çabası içerisinde olduğu görülmektedir. Ayrıca TRT, 2000'li yıllarda maç yayını konusunda rakipleriyle yarış içerisinde ve maçları yayınlama konusunda destek görmektedir. Nitekim sadece futbol maçlarının yayını söz konusu olduğunda, TRT'nin kamu hizmeti yayıncılığına atıf yapılmaktadır.

TRT'nin Denetim ve Yasakları

İncelenen dönemde TRT'nin denetimleri ve yasakları kategorisi altında toplanılabilecek çok sayıda haberle karşılaşmıştır. Nitekim TRT'nin görüntüleri, şarkıları sansürlemesi, çeşitli baskılar sonucu yapımlarını yayından kaldırması ve sanatçılara uyguladığı yasaklar vs. konusunda çok sayıda iddianın ortaya atıldığı haberler yoğunluktadır. Bu çerçevede, TRT'nin birtakım programları çeşitli gerekçelerle yayından kaldırması, basın tarafından eleştirilmektedir. Örneğin *“TRT bu görüntüleri sansürledi”* başlığı ile verilen haberde *“...DYP Şanlıurfa Milletvekili Fevzi Şihanlıoğlu'nun kalp krizi geçirek yaşamını yitirdiği kavga görüntüleri TRT'nin sansürüne uğradı. Olayın başından itibaren Meclis'ten canlı yayın sürdüren TRT ekranlara hiçbir kavga ve yumruklaşma görüntüsü aksettirmede...”* denilmektedir³⁸.

“Siyasi baskı mı reyting kurbanı mı” başlığı ile verilen haberde ise *“...Politikacıları eleştiren, bürokraside yaşanan komik olayları işleyen... TRT'nin “Koltuk Sevdası” dizisinin yapımcıları, dizinin politik baskılar yüzünden yayından kaldırılacağını iddia ettiler. TRT Genel Müdürü ise dizinin reytinginin düşük olduğu için bu kararı aldıklarını söyledi”* denilmektedir. Haberin içeriğinde, TRT'nin bu diziyi “izleyicinin gözdesi” olarak lanse ederek övmesi, siyasileri hicveden dizinin Türkiye'nin tek kamu televizyonunda yayınlandığının belirtilmesi ve TRT'nin değiştiğinin vurgulanması yer almaktadır. Haberde, TRT'nin daha önce de “Karanlıkta Koşanlar” adlı diziyi

³⁶ Hürriyet, 13 Mayıs 2002.

³⁷ Hürriyet, 3 Temmuz 2002.

³⁸ Hürriyet, 31 Ocak 2001.

yayımdan kaldırdığı yazılmaktadır. Haberin devamında, TRT Genel Müdürü Yücel Yener'in ağzından, bu dizilerin politik ve bürokratik baskılar neticesinde değil, düşük reytingleri sebebiyle kaldırıldıkları ifade edilmektedir³⁹. Bu diziyle ilgili bir başka haber de *"Koltuk Sevdası' birilerine takıldı"* manşetiyle verilmekte ve bu diziyi politikacı baskısının bitirdiği vurgulanmaktadır⁴⁰.

Görüldüğü gibi TRT'nin dizileri yayımdan kaldırması konusuna basın oldukça fazla ilgi göstermiştir. Nitekim 2000'li yılların başında olduğu gibi, ortalarında da bu tür haberler göze çarpmaktadır. Bu haberlerde dizilerin yanı sıra filmlerin de siyasi baskılar sonucu kaldırıldığının vurgulanması ve TRT-siyaset ilişkisinin eleştirilmesi dikkati çekmektedir. *"Hiçbir Yerde' yayınlanmadı"* başlığı ile verilen haberde *"... Montreal Film Festivali'nde Jüri Büyük Ödülü'nü kazanan 'Hiçbir Yerde', siyasi olaylar yüzünden eşini kaybeden bir kadının, oğlunu siyasi olaylardan uzak tutmasını, günün birinde oğlunun kaybolmasıyla birlikte onu aramaya başlamasını konu alıyor. TRT-2'de 'Hiçbir Yerde'nin yerine 'Kasaba' filmi gösterildi. TRT'nin, baskılar sonucu filmi yayınlamadığı iddia edildi"* denilmektedir⁴¹. *"TRT, 'Piyaniist' filmi sansürletti"* manşetiyle verilen haberde TRT Genel Müdürlüğü'nün, 2. Dünya Savaşı sırasındaki Yahudi katliamını irdeleyen Piyaniist adlı filmi, bir gazetenin Lübnan'a yönelik saldırılar nedeniyle eleştirmesi üzerine, son dakika yayınlamaktan vazgeçtiği ifade edilmektedir⁴².

TRT'nin yayımdan kaldırdığı ya da sansürlediği programlar eleştiri konusu olurken, bir de sansürlemeyip yayınladığı bir film yüzünden eleştirildiği görülmüştür. TRT, *"Salkım Hanımın Taneleri"* adlı filmi 2001 yılında yayınlamış ve bu nedenle sert eleştirilerin odağında yer almıştır. Örneğin *"TRT olmasaydı kapatırdık"* başlığı ile verilen haberde *"... Filmi değerlendiren RTÜK, mevzuat gereği devlet televizyonu TRT'ye uyarı vermesi durumunda daha önceki uyarının devamı olarak TRT yönetim kurulunun görevden alınması gerektiği için filmin bazı bölümlerini "sakıncalı" bulmasına rağmen müeyyide uygulamadı..."* denilmektedir. Haberin devamında, RTÜK Başkanı Nuri Kayış'ın, *"TRT'ye bir günlük kapatma cezası verilebilseydi çok kolay verirdik. Ancak TRT'ye uygulanan yasal süreç farklı olduğu için herhangi bir müeyyide uygulamadık. Ama üyeler olarak içimize de sinmedi"* şeklindeki sözleri yer almıştır. Habere göre RTÜK üyeleri "ensest" ilişkinin yaşandığı ve "Ermeni soykırımı" imajı verildiği için bu filmin TRT'de yayınlanmasının bir hata olduğunu belirtmişler ve bu durumun sakıncaları üzerinde durmuşlardır⁴³. Bu konu ile ilgili başka bir haber *"Çakar: RTÜK TRT'yi kayırıyor"* başlığını taşımaktadır. Haberde, TBMM İdare Amiri ve MHP İstanbul Milletvekili Ahmet Çakar'ın *"...Bu olayda özel televizyonlarla TRT arasında ayırmacılık yapılmıştır. Özel televizyonları bir hafta, 15 gün kapatan RTÜK, niçin TRT Genel Müdürü ve yöneticilerinin görevlerinin düşmesine sebep olacak kararı vermekten çekinmiştir?"* şeklindeki sözlerine yer verilmiştir⁴⁴.

³⁹ Hürriyet, 19 Nisan 2001.

⁴⁰ Milliyet, 18 Nisan 2001.

⁴¹ Hürriyet, 30 Eylül 2004.

⁴² Milliyet, 3 Ağustos 2006.

⁴³ Hürriyet, 6 Aralık 2001.

⁴⁴ Hürriyet, 8 Aralık 2001.

TRT’de yayınlanan başka bir filmle ilgili tartışma da “MHP’nin yeni derdi” manşetiyle sunulmuştur. Haberde, “Hamam” adlı film, MHP Milletvekili Orhan Şen tarafından “gelenek ve göreneklere aykırı eşcinsel sahneler” içerdiği ve TRT’de yayınlandığı için eleştirilmektedir. Haberin içeriğinde bu eleştirilere karşı Devlet Bakanı Yılmaz Karakoyunlu, filmin gerek TRT Yasası gerekse Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Yasası'nda belirtilen yayın ilke ve esasları yönünden değerlendirilerek, denetim kademelerinden geçirildiğini ve genel ahlâka aykırı olabilecek sahneleri çıkarılarak gece geç saatte yayınlandığını söylemektedir⁴⁵.

TRT, 2000’li yılların sonuna doğru yayınlamadığı bir çizgi film yüzünden de çok sayıda eleştiriye maruz kalmıştır. Öyle ki bu konu uzun bir süre, meclisin ve gazetelerin gündemindeki yerini korumuştur. Örneğin “TRT’den çizgi filme sansür”, “TRT’deki ‘sakıncalı domuz’ Meclis’e soruldu”, “TRT Piglet’i almadı” manşetleriyle verilen haberlerde, “Winnie the Pooh” isimli çizgi filmde ‘Piglet’ karakterinin “domuz” olması nedeniyle yapımın TRT’den onay alamadığı söylenmekte ve gösterildiği ülkelerde psikologlar tarafından çocuklu ailelere tavsiye edilen bu çizgi filme TRT’nin takındığı tavrı eleştirilmektedir⁴⁶.

TRT’nin dizileri, filmleri, çizgi filmleri yayınlayıp yayınlamaması konusu kadar, TRT’nin sanatçılara uyguladığı yasaklar da çok sayıda habere konu olmuştur. Örneğin “TRT’den yasaklılar ama bilmiyorlar” başlığı ile verilen haberde “...Özel televizyonlarla reyting savaşına giren ve birbirinden pahalı prodüksiyonlara imza atan TRT’de, milyonlarca hayranı olan sanatçılara ve ünlü isimlere denetleme kurulu tarafından “olur” verilmedi” denilmekte ve haberin devamında “...Daha önce özellikle şarkı sözü ve müzik açısından ağırlıklı olarak uygulanan denetim mekanizmasının bir sohbet programı için de devreye sokulmasının nedeni anlaşılmadı. Ünlü isimlere “olur” verilmemesi, kişisel tartışmalar ya da programın reyting almaması için özellikle yapıldığı şeklinde yorumlanıyor” ifadelerine yer verilmektedir⁴⁷.

TRT’nin şarkılar üzerinde işlettiği denetim mekanizması ile ilgili haberlere örnek olarak “Cerrahpaşa’ya TRT sansürü” başlığı ile verilen haber gösterilebilir. Bu haberde, Volkan Konak’ın “Herkesin Bir Derdi Var/Cerrahpaşa” şarkısında İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Hastanesi’nin adının karalanması gerekçe gösterilerek TRT sansürüne uğradığı ifade edilmektedir⁴⁸. Bunun dışında “TRT’den Niran Ünsal açıklaması” başlığı ile verilen haberde TRT Genel Müdürlüğü’nün, “Yaz Kokteyli” programında Niran Ünsal’ın akışta olmayan farklı bir şarkı seslendirdiğini, bu duruma teknik müdahalede gecikme olması nedeniyle bir yayın sıkıntısının ortaya çıktığını belirtmesi ve TRT’nin canlı yayın sırasında bilinçli olarak sansür mekanizması uygulamadığı yönündeki açıklamalarına yer verilmiştir⁴⁹. Canlı yayında yaşanan bu durumun, yazılı basın tarafından uzun süre haberleri yapılmıştır. Örneğin “TRT’den Niran’a yasak mı geldi” başlığı ile verilen haberde, şarkıcı Niran Ünsal’ın, canlı yayında yaşadığı bu olayın ardından TRT’de çıkacağı üç programının iptal edildiğini

⁴⁵ Hürriyet, 14 Mayıs 2002.

⁴⁶ Hürriyet, 17 Haziran 2006; Hürriyet, 22 Haziran 2006; Hürriyet, 27 Haziran 2006.

⁴⁷ Hürriyet, 27 Eylül 2002.

⁴⁸ Hürriyet, 29 Ocak 2004.

⁴⁹ Hürriyet, 20 Temmuz 2004.

iddia etmesi vardır⁵⁰. Yine “Niran Ünsal krizi Meclis’e taşındı” ve “TRT’den Ahmet Kaya savunması” başlıklarıyla verilen haberler bu konu ile ilgilidir⁵¹. Bu haberlerin hepsinde TRT, şarkıya sansür uygulandığı iddialarının doğru olmadığını söylemektedir.

TRT’nin bu açıklamalarına karşın gazete sayfalarında hemen her gün, TRT’de sanatçılara ve şarkılara uygulanan sansürle ilgili haberler yer almaya devam etmiştir. Örneğin “Emrah’a TRT’den ambargo” başlığı ile verilen haberde “... Dört şarkısı TRT’nin denetimine takılan pop müziğin sevilen sanatçısı Emrah, Bodrum’a uçmak üzere gittiği havaalanında aldığı şok haberle sarsıldı ve ‘Bunun bir şaka olduğunu zannettim’ dedi” şeklindeki ifadeler kullanılmıştır⁵². Yine “Baba Zula’ya TRT’den yasak geldi” başlığı ile verilen başka bir haberde Baba Zula grubunun beş şarkısının, TRT denetiminden geçemediği ve TRT’nin grup üyelerine yasaklanma kararı için bir gerekçe göstermediği ifade edilmektedir⁵³.

TRT’nin sadece sanatçılara değil, kendi kurumunda çalışanlarına da bazı konularda “yasak” getirdiği haberlerde sunulmuştur. Örneğin “TRT’de kıyafet uyarısı” başlığı ile verilen haberde, dönemin TRT Genel Müdürü Şenol Demiröz’ün sanatçıları, kıyafetlerine dikkat etmeleri, abiye ve dekolte giymemeleri konusunda uyardığı söylenmektedir. Bu habere karşın “TRT ‘kıyafet uyarısı’ haberini yalanladı” başlığı ile verilen haberde, TRT’nin bu haberi yalanladığı, böyle bir durumun olmadığı ve bu tür haberlerin kurumu yıpratmaya yönelik olduğu yazılmıştır⁵⁴. Yukarıdaki haberden yaklaşık iki yıl sonra kıyafetle ilgili bir başka haber “TRT’de sansür” başlığı ile verilmiştir. Haberin içeriğinde “...Yılbaşı gecelerinde dansözlere ve eğlence programlarında kadın sanatçılara sansür uygulamasıyla eleştiri toplayan TRT, eski yıllara geri döndü” denilmekte ve TRT’nin bir programına davetli olan dansçının kıyafetine karışıldığı ve programa çıkmasının engellenmeye çalışıldığı söylenmektedir⁵⁵.

Görüldüğü gibi, TRT’nin dizilere, filmlere, çizgi filmlerdeki karakterlere, sanatçılara, şarkılara yönelik uyguladığı denetim ve sansür konusunda çok sayıda haber yapılmıştır. Haberlerin içeriğinde, TRT’nin değiştiğini iddia etmesine rağmen, “yasakçı” uygulamaları devam ettirdiği ifade edilmiştir. Böylece yapılan haberlerde, TRT’nin kuruluşundan bu yana devam eden kamuoyundaki “yasakçı zihniyet” imajının 2000’li yıllarda bile sürdüğünün altı çizilmiştir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Yazılı basın TRT programlarına yaklaşımını genel olarak değerlendirdiğimizde; TRT’nin yayıncılık politikasına yönelik eleştirilerde önceliği TRT haberlerinin aldığı görülmektedir. TRT, önceki dönemlerde olduğu gibi 2000’li yıllarda da haber bültenlerinde “yanlılık” suçlamasıyla karşı karşıyadır. Zira TRT haber bültenlerinin siyasi iktidarın güdümünde olduğu ve siyasi iktidarın tarafının tutulduğuna yönelik çok sayıda haber basında yer almıştır. Daha çok muhalefet partileri tarafından dile getirilen bu eleştirilere karşın TRT’nin haber konusunda en

⁵⁰ Hürriyet, 26 Temmuz 2004.

⁵¹ Hürriyet, 10 Ağustos 2004; Hürriyet, 18 Ekim 2004.

⁵² Hürriyet, 20 Ağustos 2004.

⁵³ Hürriyet, 29 Temmuz 2005.

⁵⁴ Hürriyet, 15 Haziran 2004.

⁵⁵ Hürriyet, 7 Ocak 2006.

güvenilir kurum olduğu da çeşitli zamanlarda vurgulanmıştır. Dolayısıyla ticari televizyonlarla kıyaslandığında, TRT haberlerinin doğruluğuna ve güvenilirliğine yönelik kamuoyundaki olumlu imajın 2000’li yıllarda da devam ettiğini söylemek yanlış olmayacaktır. TRT haber bültenlerinin dışında, TRT’nin programları içerisinde yazılı basın tarafından en çok haberi yapılanlardan biri de dini yayınlardır. TRT, yayınladığı dini içerikli yayınlar nedeniyle bazen övülmekte, çoğu zaman da eleştirilmektedir. Haberlerde çoğunlukla TRT’deki dini programların sayısının her geçen gün arttığı ve bazı programlarda irticai görüşlere yer verildiği eleştirileri yer almaktadır. 2000’li yıllarda TRT’nin yayınları içerisinde gündeme getirilen bir diğer konu da müzik programlarında arabesk sanatçıların yer almasıdır. Bilindiği gibi TRT yıllarca yoz bir kültürü yansıttığı gerekçesiyle arabesk türü müziklere ve arabesk sanatçılara ekranlarında yer vermemiş, arabesk yasağı uygulamıştır. Ancak ticari televizyon yayıncılığı ile birlikte strateji değiştiren kurum, arabeskin ünlü isimlerini ekrana çıkarmaya başlamıştır. Tartışma bu noktada çıkmış ve uzun bir süre basında arabesk sanatçıların yer aldığı müzik programları tartışılmıştır.

Bu süreç içerisinde TRT’nin istisnasız başarılı bulunduğu program türleri olarak karşımıza belgesel, kültür–sanat, eğitim ve sağlık programları çıkmaktadır. Bu zaman diliminde TRT’nin yayınladığı belgesellerden övgüyle bahsedilmektedir. Çünkü ticari televizyonların yer vermediği bu yapımlar ancak TRT kanallarında izlenebilmektedir. Dolayısıyla TRT, bu türlerde tekel konumunu devam ettirmekte ve takdir görmektedir. Yeni bin yılda TRT’ye yönelik eleştirilerin başında yine yasaklar gelmektedir. Nitekim 2000’li yıllar boyunca TRT’nin çeşitli programlara, kişilere, şarkılara yönelik olarak uyguladığı yasaklar basının gündemindedir. Bu konu hakkında basında çıkan haberler incelendiğinde, gazeteler birtakım yasakların siyasi gerekçelerle alındığına vurgu yapmakta, TRT ise bunu reddederek bu dizilerin reyting almadığı için yayından kaldırıldığını savunmaktadır. Dolayısıyla, TRT’nin dizilere, filmlere, çizgi filmlerdeki karakterlere, sanatçılara, şarkılara yönelik uyguladığı denetim ve sansür konusunda çok sayıda haber yapılmıştır. Haberlerin içeriğinde, TRT’nin değiştiğini iddia etmesine rağmen, “yasakçı” uygulamalarını devam ettirdiği ifade edilmiştir.

TRT’nin ticari televizyonlarla rekabetinde özellikle futbol maç yayınları ön plana çıkartılmıştır. TRT, 2000’li yıllarda futbol maçları için rakipleriyle yarış içerisinde ve kamu hizmeti yayıncısı olarak bu maçları zarar edecek dahi olsa yayınlaması konusunda yazılı basından destek görmektedir. Haberlerde genel olarak TRT’nin reyting yarışında rakiplerinin oldukça gerisinde kaldığı ve izleyicisini her geçen yıl kaybettiği vurgulanmaktadır. Buna karşılık TRT’nin rakiplerinin önünde yer alabilmek için pahalı yapımları ekrana getirmesi, kimi zaman da ticari televizyonları taklit etmesi dikkati çekmektedir. Yine TRT’nin bu rekabette, yeni iletişim ortamına eklenme çabası içerisinde olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Cankaya, Ö. (2003). *Bir Kitle İletişim Kurumunun Tarihi: TRT 1927-2000*, İstanbul: YKY.
- Çatalbaş, D. (2004). "Türkiye'de Kamu Hizmeti Yayıncılığının Açmazları ve Geleceği", Der. Nilgün Gürkan Pazarıcı, *Türkiye'de Kitle İletişimi*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Dedeoğlu, T. (1991). *Anılarla Televizyon*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Geray, H. (1997). "İletişim, Bilgi Toplumu ve Küreselleşme", Yayıma Haz. Işık Kansu, *Emperyalizmin Yeni Masalı: Küreselleşme*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Hürriyet, 21 Haziran 2000, 2 Aralık 2000, 25 Ocak 2001, 30 Ocak 2001, 31 Ocak 2001, 19 Nisan 2001, 16 Ağustos 2001, 20 Ekim 2001, 6 Aralık 2001, 8 Aralık 2001, 4 Nisan 2002, 28 Nisan 2002, 30 Nisan 2002, 2 Mayıs 2002, 13 Mayıs 2002, 14 Mayıs 2002, 3 Temmuz 2002, 27 Eylül 2002, 2 Şubat 2003, 29 Ocak 2004, 15 Mayıs 2004, 16 Mayıs 2004, 5 Haziran 2004, 8 Haziran 2004, 9 Haziran 2004, 11 Haziran 2004, 15 Haziran 2004, 20 Temmuz 2004, 26 Temmuz 2004, 10 Ağustos 2004, 20 Ağustos 2004, 30 Eylül 2004, 18 Ekim 2004, 7 Mart 2005, 29 Temmuz 2005, 31 Ekim 2005, 18 Kasım 2005, 7 Ocak 2006, 22 Nisan 2006, 17 Haziran 2006, 22 Haziran 2006, 27 Haziran 2006, 6 Ekim 2006, 26 Aralık 2006, 1 Şubat 2007, 28 Şubat 2007.
- Kaya, R. (2009). *İktidar Yumağı*, Ankara: İmge Kitabevi.
- Milliyet, 6 Ağustos 2000, 21 Kasım 2000, 18 Nisan 2001, 6 Şubat 2002, 2 Ekim 2003, 9 Haziran 2004, 31 Aralık 2004, 12 Kasım 2005, 3 Ağustos 2006, 18 Aralık 2007, 27 Aralık 2007.
- Mutlu, E. (1999). *Televizyon ve Toplum*, Ankara, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu.
- Pekman, C. (1996). "Özelleşme Sürecindeki Türk Televizyonu ya da Avrupa'yı Yeniden Keşfetmek", *Yeni Türkiye Medya Özel Sayısı II*, Ankara.
- Serim, Ö.(2007). *Türk Televizyon Tarihi 1952 – 2006*, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Şahin, H. (2004). *İletişimde Karavanadan Kafeteryaya*, İstanbul: Dünya Yayıncılık.
- Tekinalp, Ş. (2003). *Camera Obscura'dan Synopticon'a Radyo ve Televizyon*, İstanbul: Der Yayınları.